

Osnovne algebrske strukture

Algebrska struktura

Definicija 1.1

Naj bo $\mathbb{S}$ poljubna neprazna množica.

Vsaki preslikavi $\varphi : \mathbb{S} \times \mathbb{S} \rightarrow \mathbb{S}$ rečemo DVOMESTNA NOTRANJA OPERACIJA ali okrajšano DNO na množici $\mathbb{S}$.

Sliko urejenega para $(a, b) \in \mathbb{S} \times \mathbb{S}$ pišemo $a\varphi b$ (namesto običajnega zapisa $\varphi(a, b)$) in jo imenujemo KOMPOZITUM (SESTAV) ELEMENTOV a in b iz $\mathbb{S}$.

Dvomestno notranjo operacijo označujemo z znaki: $+, \cdot, \circ, \triangle, \heartsuit, \dots$

Zgled 1.2

a) $\mathbb{S} = \mathbb{N}$

o je običajno seštevanje naravnih števil.

Sledi, je DNO, saj $\forall a, b \in \mathbb{N}$ je $a \circ b \in \mathbb{N}$.

b) $\mathbb{S} = \mathbb{N}$

o je običajno odštevanje naravnih števil.

Sledi, ni DNO, npr.: za $1 \circ 2 = 1 - 2 = -1 \notin \mathbb{N}$.

Definicija 1.3

DNO $\circ$ na množici $\mathbb{S} \neq \emptyset$ je ASOCIATIVNA če za vse elemente $a, b, c \in \mathbb{S}$ velja

$$(a \circ b) \circ c = a \circ (b \circ c)$$

KOMUTATIVNA, če za vsaka elementa $a, b \in \mathbb{S}$ velja

$$a \circ b = b \circ a$$

Zgled 1.4.

a) $\mathbb{S} = \mathbb{Z}$

o je običajno seštevanje celih števil.

Sledi, je DNO.

Sledi, $\circ$ je komutativna, in je asociativna.

b) $\mathbb{S} = \mathbb{Z}$

o je odštevanje celih števil.

Sledi, je DNO.

Preverimo komutativnost:

$$a = 1, b = 0$$

$$a \circ b = 1 - 0 = 1$$

$$b \circ a = 0 - 1 = -1$$

Sledi, ni komutativno.

Preverimo, asociativnost:

$$\begin{aligned}a &= 1, b = 2, c = 3 \\(a \circ b) \circ c &= (1 - 2) - 3 = -4 \\a \circ (b \circ c) &= 1 - (2 - 3) = 2\end{aligned}$$

Sledi, ni asociativno.

c) $\mathbb{S} = \mathbb{R}^{n \times n}$ (kvadratne matrice z realnimi koeficienti)

$\circ$ je običajno množenje matrik.

Sledi, je DNO, ker je rezultat zmnožka spet kvadratna matrika velikosti $n \times n$ z realnimi koeficienti.

Preverimo asociativnost:

$$A = \begin{bmatrix} a_1 & b_1 \\ c_1 & d_1 \end{bmatrix}, B = \begin{bmatrix} a_2 & b_2 \\ c_2 & d_2 \end{bmatrix}, C = \begin{bmatrix} a_3 & b_3 \\ c_3 & d_3 \end{bmatrix}$$

$$\begin{aligned}(A \circ B) \circ C &= \left(\begin{bmatrix} a_1 & b_1 \\ c_1 & d_1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a_2 & b_2 \\ c_2 & d_2 \end{bmatrix} \right) \cdot \begin{bmatrix} a_3 & b_3 \\ c_3 & d_3 \end{bmatrix} \\&= \begin{bmatrix} a_1 a_2 + b_1 c_2 & a_1 b_2 + b_1 d_2 \\ c_1 a_2 + d_1 c_2 & c_1 b_2 + d_1 d_2 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a_3 & b_3 \\ c_3 & d_3 \end{bmatrix} \\&= \begin{bmatrix} (a_1 a_2 + b_1 c_2) a_3 + (a_1 b_2 + b_1 d_2) c_3 & (a_1 a_2 + b_1 c_2) b_3 + (a_1 b_2 + b_1 d_2) d_3 \\ (c_1 a_2 + d_1 c_2) a_3 + (c_1 b_2 + d_1 d_2) c_3 & (c_1 a_2 + d_1 c_2) b_3 + (c_1 b_2 + d_1 d_2) d_3 \end{bmatrix} \\&= \begin{bmatrix} a_1 a_2 a_3 + b_1 a_3 c_2 + a_1 c_2 c_3 + b_1 c_3 d_2 & a_1 a_2 b_3 + b_1 b_2 d_3 + a_1 b_2 c_3 + b_1 c_2 d_3 \\ c_1 a_2 a_3 + d_1 a_3 c_2 + c_1 c_2 c_3 + d_1 c_3 d_2 & c_1 a_2 b_3 + d_1 b_2 d_3 + c_1 b_2 c_3 + d_1 c_2 d_3 \end{bmatrix}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}A \circ (B \circ C) &= \begin{bmatrix} a_1 & b_1 \\ c_1 & d_1 \end{bmatrix} \cdot \left(\begin{bmatrix} a_2 & b_2 \\ c_2 & d_2 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a_3 & b_3 \\ c_3 & d_3 \end{bmatrix} \right) \\&= \begin{bmatrix} a_1 & b_1 \\ c_1 & d_1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a_2 a_3 + b_2 c_3 & a_2 b_3 + b_2 d_3 \\ c_2 a_3 + d_2 c_3 & c_2 b_3 + d_2 d_3 \end{bmatrix} \\&= \begin{bmatrix} a_1(a_2 a_3 + b_2 c_3) + b_1(c_2 a_3 + d_2 c_3) & a_1(a_2 b_3 + b_2 d_3) + b_1(c_2 b_3 + d_2 d_3) \\ c_1(a_2 a_3 + b_2 c_3) + d_1(c_2 a_3 + d_2 c_3) & c_1(a_2 b_3 + b_2 d_3) + d_1(c_2 b_3 + d_2 d_3) \end{bmatrix} \\&= \begin{bmatrix} a_1 a_2 a_3 + b_1 a_3 c_2 + a_1 c_2 c_3 + b_1 c_3 d_2 & a_1 a_2 b_3 + b_1 b_2 d_3 + a_1 b_2 c_3 + b_1 c_2 d_3 \\ c_1 a_2 a_3 + d_1 a_3 c_2 + c_1 c_2 c_3 + d_1 c_3 d_2 & c_1 a_2 b_3 + d_1 b_2 d_3 + c_1 b_2 c_3 + d_1 c_2 d_3 \end{bmatrix}\end{aligned}$$

Sledi, je asociativno.

Preverimo komutativnost:

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}, B = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$A \circ B = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}$$

$$B \circ A = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 & 2 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Trditev 1.5.

Če je DNO $\circ$ na $\mathbb{S} \neq \emptyset$ asociativna, potem je produkt (kompozitum) elementov $a_1, a_2, \dots, a_n \in \mathbb{S}$ ($n \in \mathbb{N}$) natančno določen z vrstnim redom teh elementov.

Tak produkt označimo z $a_1 \circ a_2 \circ \dots \circ a_n$.

Dokaz: izpustimo!

Trditev 1.6.

Če je $\circ$ asociativna in komutativna DNO na $\mathbb{S} \neq \emptyset$, potem je naš produkt elementov $a_1, a_2, \dots, a_n \in \mathbb{S}$ ($n \in \mathbb{N}$) enolično določen ne glede na vrstni red naših elementov.

Dokaz: izpustimo!

Definicija 1.7.

Naj bo $\mathbb{S} \neq \emptyset$ z DNO $\circ$.

Element $l \in \mathbb{S}$ je LEVI NEUTRALNI ELEMENT v množici $\mathbb{S}$, če za $\forall a \in \mathbb{S}$ velja

$$l \circ a = a$$

Element $d \in \mathbb{S}$ je DESNI NEUTRALNI ELEMENT v množici $\mathbb{S}$, če za $\forall a \in \mathbb{S}$ velja

$$a \circ d = a$$

Če je $e \in \mathbb{S}$ hkrati levi in desni neutralni element v množici $\mathbb{S}$, mu preprosto rečemo NEUTRALNI ELEMENT.

Oznaka: $(\mathbb{S}, \circ)$ ... neprazna množica $\mathbb{S}$ z DNO.

Trditev 1.8.

Če $(\mathbb{S}, \circ)$ premore levi in desni neutralni element, potem sta enaka.

Dokaz:

Naj bo $l \in \mathbb{S}$ levi neutralni element in $d \in \mathbb{S}$ desni neutralni element v množici $\mathbb{S}$, potem:

$$l = l \circ d = d$$

Torej sklepamo, da je $l = d$, kar smo želeli pokazati.

Zgled 1.9.

a) $S = \mathbb{R}^{2 \times 2} = \left\{ \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix}; a, b, c, d \in \mathbb{R} \right\}$
 $\circ$ je običajno množenje matrik.

Sledi, je DNO.

$I = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}$ je neutralni element, saj za $\forall A \in S$ velja $I \cdot A = A \cdot I = A$.

b) $S = \left\{ \begin{bmatrix} a & b \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \right\}; a, b \in \mathbb{R}$

o je običajno množenje matrik.

$$\begin{bmatrix} a & b \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} x & y \\ 0 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} ax & ay \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Sledi, je DNO. Levi neutralni element:

$$\begin{bmatrix} ax & ay \\ 0 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} x & y \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$\Downarrow$

$a = 1, b =$ poljuben

$\Downarrow$

$\forall b \in \mathbb{R}$ je $\begin{bmatrix} 1 & b \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$ levi neutralni element v S

Desni neutralni element:

$$\begin{bmatrix} ax & ay \\ 0 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a & b \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$\Downarrow$

$$ax = a \Rightarrow x = 1$$

$$ay = b \Rightarrow y = \frac{b}{a} \text{ ni OK! Ker je odvisno od } a, b.$$

$\Downarrow$

desni neutralni element ne obstaja!

Definicija 1.10.

Naj $(S, \circ)$ premore neutralni element $e \in S$, ter naj bo $a \in S$ poljuben.

Potem $l \in S$ je LEVI OBRAT (ali INVERZ) ELEMENTA $a \in S$ če velja

$$l \circ a = e$$

Element $d \in S$ je DESNI OBRAT ELEMENTA $a \in S$ če velja

$$a \circ d = e$$

OBRAT ELEMENTA $a \in S$ je tak element iz S ki je hkrati levi in desni obrat od a .

Element $a \in S$ je obrnljiv (v množici S) če premore obrat v množici S .

Trditev 1.11.

Naj veljajo oznake iz definicije 1.10.

Neutralni element e je obrat samega sebe.

Dokaz:

$$e \circ e = e$$

Trditev 1.12.

Naj bo $S \neq \emptyset$ z DNO $\circ$, ki je asociativna in naj bo $e \in S$ neutralni element.

Če ima element $a \in S$ levi in desni obrat v S , potem sta enaka.

Dokaz: Naj veljajo predpostavke iz trditve 1.12. in $a \in S$.

$$\exists \text{levi obrat za } a \text{ v } S \Rightarrow \exists l \in S : l \circ a = e$$

$$\exists \text{desni obrat za } a \text{ v } S \Rightarrow \exists d \in S : a \circ d = e$$

Potem je

$$(l \circ a) \circ d = e \circ d = d$$

$$l \circ (a \circ d) = l \circ e = l$$

ker je $\circ$ asociativna operacija.

Torej, je $l = d$.

Definicija 1.13.

Če je $S \neq \emptyset$ z DNO $\circ$, ki je asociativna, potem rečemo, da je $(S, \circ)$ POLGRUPA.

Polgrupa z neutralnim elementom je MONOID.

Monoid v katerem je vsak element obrnljiv je GRUPA.

$(S, \circ)$	$\circ$ asociativna	$\exists$ neutralen element	$\forall a \in S$ je obrnljiv
POLGRUPA	✓	×	×
MONOID	✓	✓	×
GRUPA	✓	✓	✓

Definicija 1.14.

Če izbrano DNO na $S \neq \emptyset$ označimo s $+$, potem govorimo o SEŠTEVAJOČEM (ali ADITIVNEM) ZAPISU.

Element $a + b$ je VSOTA elementov $a, b \in S$, neutralni element označimo z $0 \in S$ (in mu rečemo ničla), obratu elementa $a \in S$ rečemo NASPROTNI ELEMENT in ga označimo z $-a$.

Če izbrano DNO na $S \neq \emptyset$ označimo z $\cdot$, potem govorimo o MNOŽEČEM (ali MULTIPLIKATIVNEM) ZAPISU.

$$a \cdot b = ab$$

Element ab je zmnožek (ali PRODUKT) elementa $a, b \in S$, neutralni element označimo z $1 \in S$ (in mu rečemo enka), obrat elementa $a \in S$ rečemo INVERZ, označimo z a^{-1} .

Definicija 1.15.

Naj bo $\Omega \neq \emptyset$.

$Map(\Omega) = \{f : \Omega \rightarrow \Omega\} \leftarrow$ množica vseh preslikav iz Ω v Ω .

Množico $Map(\Omega)$ opremimo z (običajno) operacijo levega sestavljanja preslikav:

$$\begin{aligned} \forall f, g : \Omega \rightarrow \Omega \text{ je } f \circ g : \Omega \rightarrow \Omega \\ \text{in } \forall x \in \Omega \text{ velja } (f \circ g)(x) = f(g(x)) \end{aligned}$$

Operacija $\circ$ iz definicije 1.15 je DNO na $Map(\Omega)$.

Trditev 1.16.

$(Map(\Omega), \circ)$ je monoid.

Dokaz:

$I) \circ$ je asociativna. (moramo dokazati, oz. dokazano spodaj)

$$\forall f, g, h \in Map(\Omega) : (f \circ g) \circ h = f \circ (g \circ h)$$

Opazimo:

$$\begin{aligned} ((f \circ g) \circ h)(x) &= f(g(h(x))) \\ (f \circ (g \circ h))(x) &= f(g(h(x))) \end{aligned}$$

$II) \exists$ neutralnega elementa v $Map(\Omega)$ za $\circ$

$$\forall x \in \Omega \text{ naj bo } id : x \rightarrow x \text{ (identična preslikava)}$$

Pogazati moramo: $\forall f \in Map(\Omega) : f \circ id = id \circ f = f$

$$\begin{aligned} \forall x \in \Omega \text{ velja: } (f \circ id)(x) &= f(id(x)) = f(x) \\ (id \circ f)(x) &= id(f(x)) = f(x) \end{aligned}$$

Definicija 1.15. (nadaljevanje)

Podobno definiramo:

$$Inj(\Omega) = \{f : \Omega \rightarrow \Omega; f \text{ je injektivna} \}$$

$$Sur(\Omega) = \{f : \Omega \rightarrow \Omega; f \text{ je surjektivna} \}$$

$$Bij(\Omega) = \{f : \Omega \rightarrow \Omega; f \text{ je bijektivna} \}$$

in jih opremimo z operacijo sestavljanja preslikav z istim predpisom.

Trditev 1.17.

$(Inj(\Omega), \circ)$ in $(Sur(\Omega), \circ)$ sta monoida, $(Bij(\Omega), \circ)$ je grupa.

Dokaz: D.N. (za domačo nalogo)